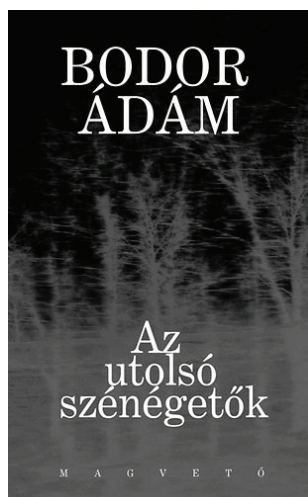

Bevezetés a fotóművészetbe

BODOR ÁDÁM: AZ UTOLSÓ SZÉNÉGETŐK

Magvető Kiadó
Budapest, 2010
162 oldal, 2490 Ft

”

Mindig csábító lehetőség, hogy a kritikus ne önmagában vizsgáljon egy kötetet, hanem rögtön az életműben elhelyezze. Különösen igaz lehetne ez esetemben most, mikor Bodor Ádám három évtizede, a kolozsvári Utunk folyóirat számára 1978 és 1981 között írt, az Élet és Irodalomban 2007 és 2010 között újraközölt, most könyv formájában kiadott tárcáit recenzeálom. Hogy miért? Többek között azért, mert, ahogy azt a kötet fülszövegének meg nem nevezett szerzője is leszögezi, az itt megjelentetett írások közül „a novellisztikusabb darabok átdolgozva bekerültek a szerző novellásköteteibe” is.

Az írói műhelybe is bepillantást nyerhetnénk, teszem azt, megvizsgálva, egy tárca milyen formában, mekkora változtatásokkal lett beépítve egy későbbi novellába. Az életmű színvonalához képest is minősíthetnénk a szövegeket. Ezeket a szempontokat azonban most szeretném elkerülni. Egyrészt más kritikákban már foglalkoztak a felvetett problémákkal, másrészt a műfaji különbségek miatt nem szeretném az alkotói oeuvre-ön belüli helyét méricskélteni a tárcáknak (egyszerűen mást várunk egy a publicisztika és a szépirodalom határán álló szövegtől és mást a novelláktól), harmadrészt, mert mégiscsak az adott kötet elemzése a kritikus legfontosabb feladata.

Az utolsó szénégetőkben, a bevettnek nevezhető kortársi szokással ellentétben, nincsenek ciklusok. Se tematikus, se motivikus, se semmilyen tagolás – az olvasó figyelmének ilyesfajta irányítása elmarad. Amilyen meglepő lehet ez elsőre, annyira természetes is: a kötet roppantmód homogén univerzumát jó döntés volt mindenféle felosztás nélkül tálni. Hogyan képes ez az 56 tárca az egységesség benyomását kelteni? Úgy, hogy ugyanazt a sivár, egészen reménytelen, abszurd világot jelenítik meg, ugyanazokkal a poétikai eszközökkel, a végletekig sűrítve a prózanyelvet, hasonlóan nyomasztó hangulatokkal, és a sajátos történetvezetéssel, a cselekményben lényeges események elhallgatásával.

Ha azt mondjuk, hogy a fényképészetben az egyik legfontosabb a perspektíva és a képkivágás, úgy Bodor Ádámot ki-

váló fotóművészek nevezhetjük. Kisprózáinak egyik legszembeütőbb furcsasága, hogyan választ nézőpontot, mit vág ki és mit hagy meg a képkeretben. Nem véletlenül használok a fényképészet terminológiáját: a kötet *A szeszgyár tűzfala* című szöveggel és egy képeslap leírásával indul. De a fotószerűség, a kimerevítettség fontos motívum a későbbiekben is. Általában egy-egy város rajzolatát adja: a *Moszkva ORWO filmen* például egy fénykép leírása, mely a(z akkor még) szovjet fővárosban készült. De az írás és a fotózás és / vagy a film olykor egész egyértelműen is metaforikus viszonyba kerül egymással: *A bojtkészítőben* a házbizalmi ír feljegyzést a lakótömb szemközti szárnyában élő férfiről, olyan precizitással, mintha tárgy-fotók sorozatát adná le. *A lipcsei főpályaudvarban* pedig egy fotó történetét – legalábbis megengedi ezt az értelmezést is a narrátor – egy író jegyzi le.

Hogy egy másik vizuális művészetből hozzak újabb párhuzamot: mintha Antonioni *Nagyítás* című filmjének alapgondolata elevenedne meg itt – ha ugyanazt a dolgot nézzük, akkor sem ugyanazt látjuk. Az ember alapvetően saját nézőpontjából képes csak látni a világot, könnyen elsiklik fontosnak tűnő történések felett. Bodornál az elbeszélő ilyen: gyakran egészen felszínes, hétköznapi cselekvésekről beszél, miközben a háttérben – és ez csupán sejtetve van a szövegekben – jóval lényegesebb események zajlanak. A *Meghívóban* például az egy rendezvényen részt vevő narrátor személyes története szinte teljesen elnyomja azt az olvasó számára minimum ugyanannyira érdekes szálát, hogy a program helyszíne mellett közvetlenül lebontják a Grátz-féle házat. Egy másik kisprózának, a *Szünidőnek* a sztorija pedig azért siklik át egy lényeges dolgon, azon, hogy az apát erőszakkal elvitték otthonról, és aztán börtönbe is zárták, mert a tárca elbeszélője, a férfi fia még kicsi ahhoz, hogy megértse, mi történt.

A szereplőket sem a hagyományos módon vezeti fel Bodor. Alig tudunk meg róluk általában valamit. Ennek egyik oka az, hogy a lelki világukat nemigen mutatja meg az elbeszélő, csupán a cselekvéssel jellemzi őket, mint például a *Csendes lebukásban*, ahol ugyanannak a nőnek a szeretője és a férje gyakorlatilag még csak nem is mond ki semmit kettejük találkozásakor, miközben belül mindketten pontosan tudják, miért is van dolguk egymással – de a narrátor nem enged be minket ebbe a belső világba. Van, akit Bodor csak egy-egy „lopott” mondattal jellemez, amit útközben, mintegy véletlenül hallott meg az elbeszélő és / vagy a főszereplő. A *Látogatás* úgy adja egy férfi és egy nő sűrített jellemrajzát, hogy a főhős nem is találkozik velük, csak a hangjukat hallja pár mondat erejéig. Az *aluljáróban* szó szerint értendő a lopott mondat kifejezés: a főszereplő úgy tud meg sokat egy vele korábban félreértésből szóba elegyedő emberről, hogy az általa eldobott papírgalacsint felveszi a földről és elolvassa.

Legtöbbször még a foglalkozás a legorientálódó tényező. Akad a szereplők közt törvényszerű írnok, kárpitos, szerszámlakatos, késdobáló, agronómus, forgalmista, teológus, kertész – ilyen formán tehát nem lehet egy társadalmi csoportba besorolni őket. És nemcsak, hogy általában a háttérben sokkal fontosabb dolgok történnek, mint a szövegek „homlokterében”, de a szereplők közti viszonyok, kontextus híján, nem tisztázottak, szándékosan homályosak. A *Frontátvonulásban* két suhanc figyelni kezd a benzinkutast – „természetesen” nem derül ki az indíték, hogy miért. Az *Egy kis figyelmességben* Morgendorffék szándékosan megsértik Gajzágókat, ám homályban marad, mi a két család ellenségeskedésének oka. Bodor sosem mesél el klasszikus módon, elejétől a végéig egy történetet. Sokkal fontosabb annál, amit el-

mesél, az, amit elhallgat, titkol. Nem kétséges, hogy ezzel a módszerrel az olvasói képzeletre is sokat bíz.

Ha a perspektíváról beszéltem, a kint és a bent, valamint a helyi és az idegen relációja is fontos, visszatérő mozzanat a tárcákban. Gyakori, hogy a szöveg feszültségét egy idegen érzése okozza (Pungucz az *Örökségben*, Porczolán a *Születésnapban*, a vonatból kidobott férfi az *Ingázókban*, Dato Maharadze *A télapó feleségében*, vagy lásd a visszatérő szereplők, Ojniczáné és Menyhárt doktor feltűnését idegen városokban). De mi magunk, olvasók is minden egyes tárcában küszködhetünk az idegenség érzésével, olyan sok információt elhallgat előlünk az elbeszélő. A szűk környezetet gyakran akkurátus pontossággal leírja, de mindenféle kontextualizálás nélkül, ami miatt a befogadó könnyen elveszhet a szövegben.

A kint és a bent, a helyi és az idegen relációja azért is lehet ennyire kiemelt, mert az egyik, ha nem a leggyakoribb cselekvés Bodornál az utazás. Szereplői folyton úton, útközben vannak, valahonnan valahová tartanak. Erre a legjobb példa Menyhárt doktor, aki a tárcákban (*A gyalogos határátlépés örömei*, *Képzeltégek*, *Éjszakai szállás*, *A pénteki nap meglepetése*, *Mater immaculata*, *Emlékek forrásai*, *Berlin-Lichtenberg – Wrocław Glówny*) újabb és újabb városokba vetődik el, melyekben, mint Szindbád, újra és újra belebotlik egy nőbe. De hiába a sok utazás, ha mindez persze csupán paradoxon, hiszen a szereplők ketrechen vannak, zárt a mozgásterük, csak Kelet-Közép-Európára, legfeljebb a Kaukázusra, Ázsiára tevődik ki, a szocialista világra; igazából nem történik velük semmi. Testük utazik, lélekben földhözragadtak. Akad visszatérő helyszín egyébként, legtöbbször az Olajprés utca, és felismerhető Kolozsvár is a szövegek háttérében – de igazából bárhol lehetnénk, a világ bármely nyomasztó táján, felesleges egyértelműen beazonosítani topográfiailag a helyszíneket, annál jóval univerzálisabb jelenségekről szólnak az írások.

Mindazonáltal – univerzalitás ide vagy oda – kétséges, hogy a mai fiatalok mindezekből a szövegekből mit és milyen mélységben értenek meg. Az csak egy dolog, hogy Bodor tárcáinak értelméért meg kell küzdenie a befogadónak (sőt, mivel nincs hagyományos értelemben vett jelentésük, azt tulajdonképpen magának a befogadónak kell megkonstruálnia). Ám a részben már említett kor-tényező itt jön be: egy mai tízen- vagy huszonéves nem feltétlenül fogja megérteni *A gyalogos határátlépés örömeit*, és azt, miért olyan hátborzongató két ország határán lenni; nem biztos, hogy rájön, mit jelent az a *Szünidőben*, hogy „[a]pánk eltűnt egy délután, öcsémrel hosszan bámultuk őszülő tarkóját, amint négy idegen ember között lépkedve eltűnik az utcasarkon”. Mivel egy fiatalnak, szerencsére, nincsenek ilyen tapasztalatai az életben, nem feltétlenül fogja megérteni ezeket a vonatkozásokat és így sok lényeges adalékot a szövegekből, sajnós. Nem kétséges, hogy jócskán ki vannak téve ezek a szövegek az elavulás veszélyének, hiszen erőteljesen őrzik magukon egy olyan világ, a szocialista éra ujjlenyomatát, amihez ma már a legújabb generációknak nincsen kulcsa. Ráadásul Bodor finom, cseppet sem harsány humora, úgy érzem, csak az ínyencek számára szólal meg. Az biztos, hogy ezt a könyvet lassan, szemelgetve kell olvasni, nem szabad nekiesni – ahhoz túl sűrű és nehéz; titkai a részletekben, elhallgatásokban rejlenek.

Darvasi Ferenc